

MOJMÍR HÁJEK

KATEGORIE PŘEDMĚTNÉHO POLE V OBLASTI TĚLESNÉ KULTURY

Příspěvek k její metodologické problematice

V rychlém rozvoji současné marxistické sociologie roste prudce význam celého souboru *metodologických* otázek i souvislostí, které specifické úseky poznávané společenské reality nejen poznatkově vykrývají, ale současně odhalují i její vnitřní vztahy a vazby. A neopomíjejí přitom ani vývojové trendy této reality, jejíž *poznání* není jistě nikdy ukončeno. V tomto smyslu je právě poznávacím procesem dialektickým. Postižení dynamických tendencí sociální reality koresponduje v ústavičném pohybu lidské společnosti jistě jeho etapě. Zahrnuje v sobě i zjistitelné příznaky příštího rozvoje této reality. Je to patrné na všech úsecích této skutečnosti, specifickou oblast tělesné kultury a jejích aktivit tělovýchovných, sportovních i jiných nevyjímajíc.

Marxistická metodologie ostře podtrhuje nedílnou *jednotu teorie a praxe*. Permanentní pohyb poznávané skutečnosti — včetně její oblasti *sociální*, vyžaduje nejen stále prohlubování našeho poznávacího přístupu k ní, ale i plánovitě a záměrné úsilí o její *změny*. A to ať už bezprostřední: aplikační, reorganizační, ať výhledově specifické: sociální plánování, sociální predikce (prognostika) atp. Ve shodě s výchozími cestami k této realitě se nám tu v oblasti tělesné kultury nabízí účinný gnozeologický předpoklad po jejím adekvátním postižení, ale současně ještě významnější nástroj po jejím soustavném zvládnutí; tím se stává právě *systémový* přístup k ní.

Dílčí kvalitativní změny vývojových tendencí sociální reality se v uzlových bodech svého pohybu konkretizují svými novými kvalitami. Aktivní podíl vědy v nástupu VTR se přitom prudce intenzifikuje na všech úsecích poznávané skutečnosti, tedy i v její sféře *tělesné kultury*. Komplexní využití vědy v její teorii se takto účinně prohlubuje. Zasahuje i její funkčně strukturální jednotu. Pro její dosažení vyžaduje zajištění spolehlivých poznávacích nástrojů; v daném případě kategoriálních, *pojmoslovných určení*, postihujících takto zcela adekvátně daný vývojový stav poznávané skutečnosti. V případě tělesné kultury tedy i dynamické trendy jejích diferencovaných pohybových aktivit.

Účinné použití podobného postupu podmiňuje i výraznou *angažovanost*

vědy při příští *proměně* této reality. Náhodnost i živelnost dynamického průběhu jejích vývojových tendencí pozměňuje v zásah finální i proporční. Realizace tohoto procesu je determinována dosažením zamýšleného cíle. Proto na všech úsecích společenské skutečnosti — oblast tělesné kultury, sportu a tělovýchovných aktivit pochopitelně nevyjímajíc — zákonitě se hlásí významnost *sociálního plánování* i *sociální predikce*. Zpravidla se tak děje v zásadním souladu s efektivním a vyčerpávajícím *vědeckým řízením* dílčího úseku této sociální skutečnosti; v našem případě tedy i specifické sféry tělesné kultury. Organicky ji podchycujeme i zvládáme také konkrétněji, máme-li na zřeteli projekci takto použitých ukazatelů pro všechny okruhy velmi diferencované, stále se nově formující i nově formované její sociální praxe. Vymezená metodologická hlediska platí i pro oblast *tělesné kultury* v celém rozsahu jejích tělovýchovných i ostatních jejích motorických aktivit. V praxi této disciplíny byl v nedávné ještě minulosti však tradiční postup jiný. Tvrdě a zdlouhavě získávané dílčí zkušenosti i poznatky docházely k závěrům, které se tu jen sporadicky uplatňovaly či prosazovaly jinak než výrazně tradiční těžkopádnou cestou „zkoušek a omylů“. Byl to sice postup relativně i spolehlivý, současně však také časově zdlouhavý a proto energeticky ztrátový. Zřejmě se tímto postupem narušovala plynulost stálých změn v oblasti reality. Proto podobné řešení ve svém konkrétním účinu, hlavně v jeho výsledcích, muselo se jevit poměrně těžkopádným i málo efektivním.

Tato metodologická hlediska platí i pro oblast tělesné kultury v celku a zahrnují všechny tělovýchovné a ostatní její motorické aktivity. V praxi její specifické sféry byl v nedávné době ještě však tradiční obvyklý postup jiný. Tvrdě, živelně a zdlouhavě získávané zkušenosti i poznatky docházejí tak k závěrům, které se v oblasti tělovýchovných aktivit jen sporadicky uplatňovaly i prosazovaly jinak než už naznačenou těžkopádnou cestou „zkoušek a omylů“.

I když *podíl naší státní reprezentace* a jejích výsledků na posledních olympijských hrách v Montrealu (1976) byl poměrně úspěšný (např. v komparaci s předchozí olympiádou v Mnichově), přece jen vykazoval ve své konečné bilanci i jisté retardující rysy v poměru k jiným státům, především zemí socialistického bloku. Tato naše reprezentace v Montrealu svým umístěním v neoficiálním pořadí a bodování zúčastněných zemí na OH signalizovala jisté ukazatele, které nelze mít bez povšimnutí. Např. ve srovnání s výsledky SSSR či NDR v lehké atletice, ale i v jiných olympijských sportech a odvětvích. *Vyhodnocení* těchto skutečností je složité a citlivé současně. Vyžaduje nesporně *komplexní přístup* k celé problematice. Je zřejmě záležitostí systematické, uvážlivé sice, ale i kritické analýzy i závěrů příslušných odborných, trenérských, tělovýchovných, vědeckých i ostatních orgánů ČSTV i všech stupňů řízení naší tělovýchovy. Je však zřejmé, že danou vývojovou situaci po Montrealu z hlediska sociologického, ale i celostátního není sice třeba brát tragicky, ale nelze ji také mít nevšímavě. Hlavně s predikčním zřetelem na provedení bližších se příštích olympijských her v Moskvě (1980). Závěry této komplexní analýzy jsou už dnes známé a celkem jednoznačné. Chtějí nahradit nárazovost a dobrovolnost přípravného úsilí výběru státní olympijské reprezentace a *mutatis mutandis* i všech ostatních úseků sportovních i tělovýchovných

aktivit — úsilím vědeckým. Především v práci s mládeží a v systematické péči o její růst.

Podíl vědy na všech úsecích tělesné kultury, především v její státní i celospolečenské reprezentaci, včetně zřetelů sociálně politických i integračně výchovných, hlavně u aktivit sportovních, se tak výhledově zákonitě zvyšuje. Konstatování této skutečnosti, jejíž evropský, ba světový trend je dnes jasný, je zřejmě nezanedbatelné i pro nás. Už v přítomnosti to dotvrzuje nejen teoretické chápání této problematiky, ale především praktické výsledky dlouhodobě dosahované, jejichž efektivita byla na světovém fóru přesvědčivě verifikována na olympijských hrách v Montrealu. Taková byla úspěšná bilance sportovní reprezentace ostatních zemí RVHP. Perspektivně zřejmě není jiné cesty ani pro nás. Olympijské hry ve svém komplexním dopadu jeví se dynamickým projevem tělesné kultury jako nedílné složky lidské kultury vůbec. Socialistický společenský kontext v sociální relevanci této vývojové situace je naléhavě znovu připomínán. Naznačené koncepčně metodologické výhledy platí i pro *sociální (sociologické) aspekty tělesné kultury* ať v souhrnném, ať v jejich specifickém dílčím odraze.

Věda i ve sféře společenské sahá stále častěji po funkčním *využití sociálního (sociologického) experimentu*. Oblast praxe, jejich vlastních potřeb i jejich včasného řešení nás v analogickém postupu jen utvrzuje. A to i tehdy, rýsují-li se takto i možná úskalí a dílčí neúspěchy. Ty jsou pochopitelné. Jsou ovlivněny složitostí společenských jevů, jejich vzájemných vztahů a vazeb. Snažíme se přirozeně omezit neúspěšný dopad sociálního experimentu na minimum a naopak jeho použitím urychlit včasnost i adekvátnost poznávaných vývojových trendů. Finální úspěšnost (neúspěšnost) sociálního experimentu, nutnost případné korekce jeho výsledků aprobejuje jeho účelnou adekvátnost v jeho konečné podobě až praxe sama. Platí to pro kteroukoli oblast této praxe, sféru tělesné kultury a tělesné výchovy nevyjímajíc. Dnes se např. se sociálním experimentem často setkáváme při řešení sociologických zřetelů mzdových relací, pracovní motivace, hodnotových systémů i životního způsobu v našem *zemědělství* v souvislosti s jeho nově integrovanými komplexními formami i s dalšími důsledky, které pro jeho výrobu vyplývají. Stejně experimentálně se postupuje i na úsecích přidružené výroby průmyslové např. potravinářské. V tomto směru jsou velmi hodnotné výzkumné i predikční výsledky Ústavu pro vědeckou soustavu hospodaření — pobočka Brno nebo analogického ústavu pražského či konečně Výzkumného ústavu ekonomiky a výživy zemědělství v Praze. Metodologicky je zřejmé, že podobné postupy je vhodné aktivně zkoušet i v sociologickém přístupu k souboru akutních problémů *tělovýchovných činností*, hlavně sportovních aktivit, ale i ve sféře tělesné kultury vůbec. Jako kdekoli jinde, snažíme se i ve sféře tělesné kultury a tělesné výchovy předpokládané výsledky experimentu z hlediska možných ztrát už předem minimalizovat. Marxistická metodologie svým úsilím o relativní úplnost i proporčnost vývojových tendencí tělovýchovného či sportovního dění svým *systémovým přístupem* k jeho totalitě naznačuje nejen schůdnou cestu teoretickou, ale nabízí i vydatnou a účinnou pomoc: aplikační i výhledově predikční. Nelze jí jistě míjet bez po-
všimnutí.

Sociologie jako samostatná věda o společenských jevech, jejich dynamických procesech, bohatých vztazích těchto jevů i sociálních procesů nás svou gnozeologicko-metodologickou výzbrojí upozorňuje především na jejich specifický ráz, to jest na jejich „dvojlomost“ (poměr jejich složky objektivní — bytí a složky subjektivní — vědomí); měnlivou proporcí těchto složek i potenciální labilitu (hlavně komponenty psychické) prověřují nejlépe konkrétní zkušenosti ve sportovních utkáních i v jiných sociálních situacích tělesné výchovy v praxi. Připomeňme si v této souvislosti např. přímou diváckou zkušenost z hřiště či její zprostředkovanou recepci z obrazovky.

Sociologický přístup ke společenským jevům kteréhokoli okruhu nám současně signalizuje i *otevřenost* a *proměnnost* předmětně sledovaného zájmového dílčího přístupu k nim. Tyto závěry platí i pro jednotlivé specifické subsystémy sociální reality. V oblasti sportu např. pro jednotlivá jeho odvětví jako jsou kopaná, lehká atletika, hokej, házená atd. Jak odborně, tak technicky se jednotlivá tato odvětví na úrovni daného sociálního subsystému stále vyvíjejí. Sociologie tu ze své metodologické výzbroje pro tuto etapu svého adekvátního poznávacího přístupu k sociální realitě včetně sféry tělesné kultury v jejím nejširším zrcadlení si tu razí svou metodologicky adekvátní poznávací kategorii *předmětného pole*.

Chtěl bych se v dalším textu pokusit:

a) Dílem o vymezení kategorie předmětného pole, jeho sociologickou interpretaci;

b) Dílem o jeho koncepčně metodologické využití i pro oblast tělesné kultury a jejích specifických jevů i vývojových tendencí;

Je zřejmé, že metodologicky jak ve *vědecké teorii*, tak i v *životní praxi* na nejrůznějších jejích úsecích rychle narůstá význam *systémového přístupu* nejen k poznávaným úsekům poznávané skutečnosti; a to i v její rovině *sociální*. Systémový přístup vedle přístupu vývojově historického, ve shodě s nedílnou *jednotou teorie a praxe* je přímo určujícím faktorem pro marxistickou vědeckou orientaci na kterémkoli poznávaném úseku reality. Vyzvedá *gnozeologickou významnost* zřetelů *filozoficko-metodologických*, a to nejen pro oblast sociologické teorie, ale i pro účelné a účinné využití v praxi. Je to výrazně patrné při vytváření vědeckých základů *teorie tělesné kultury a sportu*; případně i pro *sociologické aspekty* této oblasti.

Ve všech těchto případech vedle tradičních souvislostí vývojově historických, fyziologicko-medicínských i ideologicko-výchovných i jiných vystupuje stále do popředí působení *determinant sociálně ekonomických*. Tato vývojová situace registruje, ale i vývojově progresivně hodnotí i význam *podmínečnosti společenských* v jejich makro, mezo i mikrostrukturálním dopadu. Tím se do popředí vysouvá i relevance *sociologie tělesné kultury*, případně sportu, tělovýchovných aktivit i jiných *motorických činností*.

Aniž bych chtěl jakkoli zeslabovat důležitost praktických, organizačních i jiných účinných opatření a přímých zkušeností i poznatků, přece jen závažnost *komplexního týmového přístupu* k jejich řešení (interodvětvového, interdisciplinárního, interoblastního a interinstitucionálního), spolu se zásadním významem určujících rozhodnutí orgánů centrálních, hlavně

stranických, je přece jen evidentní. Současně je zřejmé, že všude tu v souhrnném *společenském zrcadlení* tělesné kultury ostře narůstá dosah její *sociologické orientace*. Platí to shodně i pro *vědecké řízení* této sféry na kterémkoli jejím úseku v praxi. Než se nad těmito výhledy zamyslíme konkrétněji, bude vhodné předeslat několik *vestupních poznámek* obecnějšího dosahu. Dobře signalizují, jak kategorie předmětného pole je v tělesné kultuře výhodná nejen pro její teorii, ale i pro praktickou aplikaci sociologické a vůbec vědecké teorie na nejrůznějších úsecích tělesné kultury; v přítomnosti i výhledově.

Úvodem několik výchozích metodických poznámek spíše operativního a ilustrativního než vyčerpávajícího charakteru. *Systémem* tedy rozumíme zpravidla nadřazenost celku nad jeho dílčími složkami (prvky), jejichž přesné rozmístění (lokace) v tomto systému navozuje vzájemné (reciproční) vztahy mezi tímto celkem a jeho dílčími složkami. Probíhají v obojím směru a vytvářejí tak specifické, kvalitativně nové vlastnosti svých dílčích složek, které ony samy postrádají. Nazýváme je vlastnostmi strukturalními a jejich souhrnný celek *strukturou*.

Systém má relativní sklon k pojetí statickému a naopak struktura inklinuje k pojetí dynamickému (viz. např. kategorie mluvnického systému v jazykovědě, kam zahrnujeme analytické určování slovních druhů i slovní rozbor izolovaných slovních útvarů). (Jazykový projev syntaktický, hlavně při výkladu o větě v určování jejích větných členů, případně i v dalším členění věty — zvukovém a významovém — má už ráz převážně strukturalní). *Přechod* mezi systémem a strukturou i v oblasti sociální — je často plynulý. U struktury posouváme do popředí hlavně kvalitativní i dílčí změny složek, u systémů převládá naopak princip nadřazenosti celku nad jeho složkami a přesná jeho lokace v něm.

Metodologický systém poznatků (sledovaných jevů) kterékoli vědy se postupně formuje a ustaluje. V jisté etapě vývoje je tento systém relativně hotov a časem se zase rozpadá (transformuje) působením jiných sociálních systémů či struktur. Výchozí fázi vytvářejícího se, postupně vznikajícího systému, v dané etapě otevřeného a jeho vědeckého využití (teoretického, aplikačního v praxi i prognosticky koncepčního) platí jistě dnes i plně *pro rozvoj společenských věd* (včetně sociologie) v jejich protikladu k vědám přírodním nebo technickým, u nichž poznatkový systém je geneticky více ustálen. Tato skutečnost se promítá tím ostřeji v tělesné kultuře, jejíž vývojové trendy jsou nejen plně otevřené, ale i dynamicky spádné.

Takto se formuje i v sociologii nový její teoretický systém, který pro jeho dynamický průběh tu označujeme za *předmětné pole*. Vymezení této kategorie v sociologii, ale i v jiných společenskovědních či předmětně odborných disciplínách (např. v sociolingvistice, muzeologii, muzikologii) je funkčně podnětné. Dá se tedy výhledově zřejmě předpokládat, že i v teorii tělesné kultury (tělesné výchovy, sportu a jiných motorických aktivit) jeho použití bude nejen orientační a informující, ale i předmětně metodologicky závažné. Pomáhá nám totiž dobře odhalit neznámá „bílá místa“ i různé funkční disproporce v jednotlivých úsecích vědeckých disciplín. *Pojetí předmětného pole* je významné nejen z hlediska teoretického dosahu, ale i účinné svou aplikací v praxi i v prognostickém rozvoji disciplín.

ny. Orientuje i informuje nás o lokaci i funkčním využití jednotlivých poznatků vědy či jiné poznatkové soustavy, pomáhá nám zmapovat celý rozsah podobné disciplíny a stimuluje i příští pohyb celé její významové soustavy. To jsou jistě momenty významné i pro oblast teorie a sociologie tělesné kultury, sportu, tělovýchovných i jiných pohybových aktivit, které sem zahrnujeme. Současně nám odkrývá i vnitřní vztahy a vazby konkrétní vědecké disciplíny či jiné poznávané soustavy.

Předmětné pole v sociologii postihujeme jeho dvojitými liniemi:

a) linií základní (určující, hlavní);

b) linií vedlejší (doplňující, komplementární);

a) Dílčí úseky *základní linie* je možno určit takto:

- *kmenové poznatky* t. j. osobní životní zkušenosti, na něž sociologie vědecky navazuje, upřesňuje je a vysvětluje;
- *sociologická teorie* tj. zobecnění různých vztahů a vazeb mezi jednotlivými sociálními jevy či poznatky;
- *dějiny sociologie* — naší i světové, nemarxistické, (tradiční, resp. buržoazní) i marxistické;
- *sociologický výzkum* t. j. bezprostředně poznávací přístup k jistému úseku sociální reality a k jeho problematice, respektující přítom obvyklé vědecké přístupy terénního šetření;
- *jednotlivé odvětvové (odborové, úsekové) sociologie*; sociologie průmyslu, ekonomická sociologie, s. prům. podniku, s. práce, s. venkova, s. zemědělství, s. města, s. kultury, s. volného času, s. tělesné kultury a sportu, s. výchovy, s. zábavy a rekreace, s. mládeže, s. stáří, s. dopravy, s. války a míru, s. jazyka, s. umění atp. I podle tohoto kuseho výpočtu je patrné, že jde o sociologie středního dosahu, předmětně i poznatkově specifické, které si vypracovávají své dílčí závěry. Mezi nimi se vynořuje hustá síť vztahů a souvislostí.

b) Dílčí úseky *vedlejší linie* vymezujeme takto:

- *institucionalizace sociologie*, t. j. souhrn nezbytných zařízení, která umožňují rozvoj sociologie jako vědy, tedy např. zařazení sociologie do učebních plánů vysokých škol, vydávání sociologické literatury naší i v překladech, vědecké sociologické společnosti, různé jejich sekce, sociologické semináře, sjezdy, kongresy atp.
- *profesionalizace sociologie*, t. j. odborné využití sociologického odborného vzdělání, zpravidla přímo ve funkci sociologa průmyslového podniku, sociologa zdravotnictví, sociologa — výzkumníka, sociologa v zemědělství atp. Jindy tu jde o tradiční profese, ale s využitím odborné sociologické kvalifikace: plánovač, řídicí pracovník, personalista, kádrový pracovník, odborářský či politický pracovník, novinář, organizátor, metodolog atd.;
- *společenský význam sociologie* je dán potřebou společenského využití sociologie v bohatě diferenciované škále jejích projevových možností; znalost sociologické teorie se pozitivně odráží i v jejím prohlubujícím se poznání v praxi;
- *sociologie a praxe* — jsou vzájemně se doplňující roviny. VTR podtrhuje rostoucí dosah systematického uplatnění vědy a její teorie na všech dějištích, tedy i v oblasti sociální. Řešení nejrůznějších společenských problémů umožňuje právě sociologie. Svými přístupy vý-

zkumnými, metodologickými, dokumentačními, informačními i koncepčně prognostickými. Ne náhodou prudce dnes roste význam i intenzita sociálního plánování;

- *použití sociologie v komplexním vědeckém výzkumu* — není dáno snad nějakou její náhodnou preferencí, ale tím, že v případě sociologického poznání (myšlení) jde o metodologické zřetel, zobecňující ve společenském odraze i odborné přístupy jiných věd — technických, ekonomických, lékařských, přírodních, zemědělských atp. ujednocující jejich poznatkový či funkční systém s možnostmi dalšího jeho využití.

V našem přehledu vymezení kategorie předmětného pole sociálních jevů a sociologických poznatků týká se sféry sociologie obecné — *primárního předmětného pole* (pp 1). Jinak pochopitelně každá odvětvová sociologie má své předmětné pole vlastní. Tzv. *sekundární předmětné pole* (pp 2). V něm se ve specifickém zrcadlení jednotlivých odvětvových sociologií uplatňují ty pojmové kategorie jeho linie základní i linie vedlejší jak byly již v sociologii vymezeny pro její předmětné pole primární. Tyto metodologické předpoklady platí i pro oblast sociologie (teorie) tělesné kultury, tělovýchovných činností, sportu i jiných specifických pohybových aktivit sem zahrnutých. Nedílná jednota teorie a praxe také v tělesné kultuře poskytuje využití kategorie předmětného pole nepřeborné varianty a příležitosti jeho funkčního využití.

Ve shodě s výrazným pronikáním *vědy* do životní praxe na všech jejích úsecích jsou to vývojové trendy nejen symptomatické, ale v nástupu VTR přímo zákonité. Z těchto dílčích úseků životního dění má zřejmě *sféra tělesné kultury* — vedle sféry výrobní (pracovní) — tu už svou výraznou participaci. Dotvrzují nám to nejen rostoucí počty jejích přímých realizátorů, jimž zájmově (pohybově) i sociokulturně tělesná kultura poskytuje bohatou paletu svých možností. Stejně však i stále účinnější její masová recepce. Není náhodná, ale zřetelně koresponduje rostoucímu podílu tělesné kultury jako relevantní a zcela nezanedbatelné složky socialistického kulturního dění vůbec. Především při progresivních tendencích jeho rozvoje. Celý tento proces zabírá a současně i působivě modifikuje i *životní styl* lidského jedince jako svéprávného subjektu a jako sociální osobnosti. Strukturní vazby tohoto jedincova stylu ustavičným pohybem socialistického kontextu se neustále zesilují a rozvíjejí.

Jedincovo úsilí o *osobní seberealizaci* ve sféře tělesné kultury mu tímto způsobem poskytuje bohatou škálu akutních podnětů. Ty nejen uspokojivě naplňují jeho životní výhledy vlastní, ale souhlasně i funkčně korespondují i rozvojovým trendům obecnějším, pro socialistickou společnost typickým i progresivním. Centrální usnesení stranických sjezdů i odborných orgánů vytyčují v průběhu celého procesu dílčí etapy jeho realizace. V souvislosti s tělesnou kulturou i s celou škálou jejích akčních, recepčních i motorických variant se dnes do popředí vysouvá zvláště živě snaha o komplexní vytváření kvalitativně nového *životního prostředí*. Jeho vývojová závažnost i socio-kulturní určení jsou jistě přínosné, proto i neopominutelné.

Nyní k vlastní problematice *využití kategorie předmětného pole v tělesné kultuře*. Bylo by jistě možné model předmětného pole, jak je dnes

metodologicky sociologií vymezen, aplikovat bezprostředně na sféru tělesné kultury. Podobný postup však vyvolá nutně nebezpečí, že bude prováděn zjednodušeně, mechanicky a proto i kuse a neúplně. Tedy i nedialekticky. Nelze mít bez povšimnutí, že tělesná kultura u nás má jistě bohaté tradice svého předchozího vývoje. Stejně tak i různorodé zdroje svého praktického provádění. Implikuje tak i své *geneticko-historické spo-lečenské souvislosti širší*, než abychom je chtěli jen takto redukovat. Metodologické možnosti využití kategorie předmětného pole a jeho posunu z oblasti sociologie i do sféry tělesné kultury spojuje nejen plynule, ale i rozporuplně přítomnou etapu vývoje tělesné kultury u nás s její minulostí. Právě v této souvislosti nám vystupuje do popředí logika historie tělesné kultury s jejími příštími výhledy sociálně plánovacími nebo predikčními. Závažná tematika „*tělesné kultury v podmínkách socialistické alternativy VTR*“, řešená jako souborný vědecký úkol fakultou tělesné výchovy a sportu UK v Praze, hlavně její katedrou teorie tělesné kultury, SVÚ VI/2 za vedení prof. dr. Ladislava Serbuse a jeho pracovního týmu nás o tom přesvědčuje. Tím spíše, že tak celospolečensky závažný úkol spadá v jedno s prognostickým plánem Karlovy univerzity „*Socialistické Československo dnes a v roce 2000*“ právě na tomto úseku. Řešení jeho komplexní problematiky přes všechny potíže bylo v roce 1976 ukončeno.

Závažnost široce větveného souboru otázek jako je *souhrnná problematika tělesné kultury s jejím doprovodným zázemím nelze mít nevšimavě*. Nejen jde-li o její odborné aspekty, ale hlavně o její *celospolečenskou odezvu*. Jistě i proto, že jsme asi jediným státem socialistického společenství, jehož *odvětvová sociologie tělesné kultury a sportu* nebyla zatím ani rozpracována, ani organizačně začleněna do Československé sociologické společnosti. Tato vývojová situace tělesné kultury má i své organizační komplikace a nepříznivé důsledky v mezinárodní reprezentaci. Zřejmě mnohdy způsobuje, že zájmy dílčí a individuální vystupují leckdy rozporně, ale i přímo se vyhrocují někdy konfliktně se zájmy jejich institucí i státní reprezentace. Sotva se tak stává ve prospěch progresivních trendů rozvoje tělesné kultury u nás.

Uvažují-li v dalším kontextu svého příspěvku o vlastním rozsahu kategorie předmětného pole v tělesné kultuře, jsem si vědom toho, že jakýkoli pokus o jeho vymezení zůstává také *diskusně otevřeným*. Situaci komplikuje i skutečnost, že ve svém externím sociologickém přístupu k problematice předmětného pole v tělesné kultuře nepokládám se za kompetentního, abych z *meritorních pozic* tuto problematiku sám řešil. Je mi sice jasné, že komplexnost této problematiky je naléhavá komplexně, výhledově i pracovní, ale současně se domnívám, že i úspěšné řešení volá po úsilí *týmovém (kolektivním)* a to se všemi nesnáze jak je skupinová kooperace nese s sebou. Snad i proto, že kolektivní týmové úsilí nemá dosud jednoznačně zafixovánu svou *metodologickou problematiku* pracovní i technickou a stejně tak chybí i působivá dialektika vyváženého poměru mezi tvůrčí prací hromadnou a mezi nezbytným iniciativním přínosem jedince jako vědeckého či jiného pracovníka. Na druhé straně je však nepochybné, že právě týmové, kolektivní řešení kteréhokoli úseku vědecké problematiky právě v těchto dimenzích dostává své nové, vývojově progresivní kvality. Ostatně o těchto souvislostech skupinového řešení složité

společenské i pracovní problematiky z hlediska současné etapy vývoje tělesné kultury a jejích vývojových tendencí u nás jsem psal i kriticky uvažoval jinde (viz. příspěvek „*K metodologické problematice vědecké týmové práce*“, uveřejněný v informačním bulletinu SVÚ VI/2 „Tělesná kultura v podmínkách socialistické alternativy VTR“, 1974, č. 3, str. 36 až 48).

Individuální tvůrčí pokus je však nejen vhodným, ale po mém soudu i nezbytným vstupním odrazíštěm pro řešení problematiky *předmětného pole* v celém jejím rozsahu, a to v její dopadové oblasti sociologie tělesné kultury, příp. v teorii tělesné kultury a sportu. Dovolím si v tomto směru registrovat diskusně sice otevřené, ale i podnětné úsilí odborné. Mám tu na zřeteli výkladový kontext odborný tělovýchovného pracovníka, organizačního praktika, ale i sociologicky a vůbec teoreticky dobře poučeného specialisty J. Nekoly z Kabinetu organizace a řízení KOŘ) při VR ČSTV v Praze, abych v zásadní shodě s jeho pojetím, ale i se svým analogickým přístupem starším k metodologické otázce využití kategorie předmětného pole, je tu aspoň naznačil. Možný rozsah tohoto pojetí je obsažen v strojopisné verzi jeho disertace, předložené nedávno k obhajobě rigorózní komisi ze sociologie na FF UJEP v Brně — *Sociologické aspekty tělovýchovných aktivit v Československu* (září 1976, celkem 135 stran strojopisu; tu hlavně v jejím kontextu na str. 12 a 19). Usnadní to naše společné úsilí o vymezení *dílčích metodologických přístupů* k problematice předmětného pole i k použitelnosti této kategorie v oblasti tělesné kultury. Stane se tak ve shodě s pojetím kategorie předmětného pole v sociologii vůbec, jak jsem ji vymezil v některých svých člancích a statických předchozích. Např. *K metodologické problematice slovenské sociologie* (diskusní poznámky), *Sociológia*, Bratislava roč. II (1970), č. 3, str. 308—315, či nověji ve společné studii s J. Chloupkem — *K některým metodologickým aspektům sociologvistiky* (Diskusní podněty). (Viz Sborník prací FF UJEP — *Studia minora* . . . , G-17, 1973, str. 13—21).

Naznačená situace dovoluje, abychom se tak interoblastně znovu soustředili na metodologickou závažnost použití *systémového přístupu* (jak jej v tomto tématickém příspěvku kategorie předmětného pole v sobě zahrnuje) i ve sféře tělesné výchovy a sportu i u jiných pohybových aktivit sem přiřčených.

Naznačené přístupy jsou vhodné tím spíše, že v soulase s marxistickým metodologickým akcentem na *vývojově historický zřetel* při řešení akutní problematiky současné, ale hlavně predikční, podobný postup skýtá koncepčně nejen slibné, ale metodologicky výrazné šance pro své pozitivní využití i v oblasti tělesné kultury. (Problematiku predikční a hlavně prognostickou, aplikovatelnou působivě i v této sféře v případě S. I. Vavilova, účinně recipuje např. český převod metodologicky tak závažné studie jakou je práce G. M. Dobrova — *Potenciál vědy*. Vydala si jej pro svou vnitřní potřebu v roce 1975 UK v Praze).

Jar. Nekola, v uváděné už disertaci, použitím moderní obměny klasické interpretační triády E. Chalupného chápe *tělesnou kulturu* jako integrovaný celek. Sám usiluje o její vývojově i kvalitativně novou pracovní strukturu. V jejím komplexním odraze snaží se ji adekvátně vyložit (interpretovat i explikovat). Stává se tak obměněným použitím působivé kruhové

interpretace, konkretizované tu pojmově určením činnosti = instituce = hodnoty. (Ostatně Chalupného Sociologie práce IV. díl, svazek 3 jeho souhrnného „sociologického systému“ je v příslušných pasážích kontextu této knihy vlastně prvním vývojovým pokusem u nás. byť dobově silně poznamenaným, který právě z těchto pozic systémovým přístupem se snažil přiblížit k postižení sociologického charakteru aktivit tělovýchovných i sportovních).

Účinná Nekolova aplikace sociologického výkladu celé oblasti tělesné kultury zajišťuje kategorii předmětného pole i stejně adekvátní předpoklady pro postižení sociální funkce tělesné kultury, přihlížející k podstatě diferencovaného rozpětí sportovních aktivit. A to ať už u jejich výkonných realizátorů, ať u jejich organizátorů a funkcionářů. Autor si velmi citlivě všímá i doprovodné sféry divácké, resp. sportovního a tělovýchovného zájmu širší veřejnosti. Tímto způsobem vymezuje nejen výchozí rámec tělesné kultury v jejím širokém pojetí, ale podtrhuje komplexní společenský, výchovný i politický dopad tělesné kultury.

V korelaci s problematikou sociálního prostředí jako specifické varianty životního prostředí vůbec, s přihlédnutím ke složce časové v užším slova smyslu (vedle již uvedených subtypů času pracovního a mimopracovního, jde hlavně o sféru času volného). Autor nejen postihuje vlastní uzlová místa či celé trsy problematiky předmětného pole v rovině tělesné kultury, ale pokouší se i o bližší specifikaci některých jejich dílčích úseků. Tematické jejich vymezení sociologicky vhodně propojuje i s obecnější problematikou *životní úrovně i životního způsobu*. Přirozeně přihlíží i k rostoucí poznávací funkcionalitě i ke komplexní relevanci problematiky *sociologického výzkumu*, s jejími důsledky pro terénní realizaci, ať aplikovanou bezprostředně organizačními zásahy, ať rozvedenou šíře akcemi perspektivními konceptními v oblasti tělesné výchovy příp. tělesné kultury (zřetele sociálního plánování a sociální predikce).

Při interpretaci výchozí kategorie *tělesné kultury* v jejím těsném sepětí s využitím technické teorie (T_2), stává se řešení akutních otázek tělesné kultury také vždy i účinnou podporou či aspoň přiměřeným podkladovým doporučením pro *rozhodující konceptní pojetí* řídicích orgánů stranických či odborných, pro vymezení konkrétní vývojové etapy komplexní problematiky tělesné kultury. V jejím stálém pohybu je podobný postup zřejmě nutný, ne-li nepostradatelný.

Dobře je mi známo, že analogickou problematiku *sociologických aspektů* tělesné kultury, sportu příp. dalších pohybových aktivit sem zahrnovaných (včetně jejich sítě organizační, technické, řídicí, ekonomické, zdravotnické atd.) řešila i celá řada autorů jiných. Psal jsem např. před časem pozitivní odborný posudek na výchozí textovou redakci výrazné i progresivní práce dr. J. Ciklera, která je zřejmě vstupním podkladem pro příští textovou redakci jeho práce habilitační, kdy sociologické tématické přístupy k problematice tělesné kultury se účinně uplatňují z hlediska marxistické sociologie i vývojově. Zahrnují totiž přímé zkušenosti i genetické výhledy sovětské z 20. let, zdůrazňující zvýšený zájem o tělesnou kulturu u V. I. Lenina i u jeho odborných spolupracovníků. Jinak se těmto sociálním problémům tělesné kultury, makrostrukturálně orientovaným, věnuje dnes hlavně doc. Zd. Šprynar.

Marxistická metodologie akcentuje vývojové souvislosti kterékoli problematiky, včetně sféry tělesné kultury. V historii sociologie tělesné kultury, sportu i jiných pohybových aktivit se setkáváme s celou řadou autorů ať převážně tradičních, předmarxistických (prof. Libenský, doc. Petrák aj), ať už marxisticky důsledně nejen orientovaných, ale i tvořivě koncipujících (prof. Stráňai, prof. Sýkora, prof. Serbus, prof. Bosák, prof. Choutka, doc. Marek, dr. Kreipl, dr. Kozíšek, dr. Kozíšek, dr. Černý aj). Nejde mi v této souvislosti o jejich vyčerpávající výčet ani o jejich profilově kritické zhodnocení, ať už tvořivě progresivní nebo dobově limitované. Spíše jen o vývojově ilustrativní dokumentaci, která v šíři svého záběru je s jejich prací v jednotlivých případech těsněji spjata. Proto mi prominou mladší kolegové, sociologičtí adepti i vědečtí pracovníci z této zájmové tematické roviny, na něž se tu snad zatím v textu nedostalo. Svým tvůrčím pracovním elánem a hlavně dosaženými konkrétními výsledky si své vývojové místo postupně upřesní i vymezí sami.

Vrátím-li se zpět k tématice svého příspěvku, soudím, že přiměřené použití kategorie předmětného pole v tělesné kultuře, stejně jako zásadní *propracování systémového přístupu* při řešení dílčích speciálních tematických okruhů této sféry významnost funkčního uzu této kategorie prokáže. Metodologické rozpracování kategorie *předmětného pole* v tomto kontextu podnítl další prohloubení systému *teorie tělesné kultury* (t. j. soustavy poznatků i jejich vnitřních vazeb), jednak — a to hlavně — usnadní vymezení komplexní problematiky *sociologie tělesné kultury*. Tyto výhledy odpovídají nejen speciální otázce, ale i základním potřebám rozvoje socialistické společnosti.

Snad i tento můj dílčí metodologický příspěvek o funkčním uzu sociologické kategorie *předmětného pole* v oblasti tělovýchovných aktivit i tělesné kultury stane se dílčím podnětem pro rozpracování této koncepce, včetně jejího predikčního provedení. Snad i proto, že sama projevovala sféra tělesné kultury v celém svém dopadu, především v jeho složce sociálně politické, je stejně přesvědčivou i progresivní dokumentací o výrazných přednostech socialistické společnosti. Ty se stále častěji odrážejí v kritické reciproční konfrontaci dosažených úspěšných výsledků ve vzájemném měření sil sportovců našich a kapitalistických států. Přitom rezervoár nových talentů z rozvojových zemí Asie a hlavně Afriky, prudce rostoucí počty vrcholových jejich závodníků (hlavně lehká atletika) tuto skutečnost ve svých vývojových trendech zřetelně potvrzuje. Děje se tak v soulase s *preferencí socialistického společensko-ekonomického, politického i kulturního systému* s jeho účinným zrcadlením ve sféře tělesné kultury při *různých sociálně makrostrukturálních akcích*. Olympijské hry (především konečná bilance jejich nedávného provedení v Montrealu 1976), pravidelně opakovaná mistrovství světa a Evropy i jiných kontinentů či běžné mezinárodní soutěže stále četnějších sportovních odvětví to signalizují více než přesvědčivě. Dá se předpokládat, že příští olympijské hry v Moskvě v roce 1980 těmito symptomatickým společenským trendům v oblasti tělesné kultury poskytnou svou kvalitativně novou i zcela jednoznačnou dokumentaci.

Rozpracování, využití i domyšlení kategorie předmětného pole *pro celou oblast tělesné kultury* i jejich nejrůznějších společensko-jevových kre-

ací zřejmě postihne i potvrdí její zásadní význam. A to nejen jako faktoru komplexně tvořivého, účinně pracovně kompenzujícího, ale i zájmově strhujícího. Pro *výchovné* vývojové *trendy* socialistické společnosti (v ní atraktivita sportu a pohybových aktivit u dětí a mládeže ostře kontrastuje s jejich projevodovou sférou deviační či dokonce delikventní) je to skutečnost stejně závažná jako nezanedbatelná. Lze ji sledovat v jejím působivém obraze ve školské soustavě, ale i mimo ni v nejrůznějších projevech sportovních; jiné pohybové aktivity se projevují v tělovýchovných jednotkách, klubech, skupinách, kroužcích.

Zvláštní sféru těchto vývojových trendů představuje oblast branná, turistická, motoristická, terénně orientační atd. Tím vším se stává, že intenzifikující se *škála všech projevů tělesné kultury*, bohatě rozlišených funkčně i výkonově, zřejmě potvrzuje jedno nesporné. *Rostoucí sociální významnost tělesné kultury jako neodlučitelné složky současného našeho kulturního dění*. Pro rozvojové tendence socialistické společnosti je tedy tělesná kultura už dnes zřejmě jevem stejně významným jako zákonitým a vývojově nezbytným. Teoretické uplatnění konceptu předmětného pole pro její účinné přijímání nám to zřejmě plně potvrzuje.

POUŽITÁ LITERATURA

- Cikler J.: *Některé sociologické aspekty tělesné kultury*, 1974 (strojopisu stran 303; výchozí textová redakce strojopisu jeho habilitační práce).
- Dobrov G. M.: *Potenciál vědy*, Karlova universita Praha, 1974, pro svou vnitřní potřebu, stran 178.
- Hájek M.: K metodologické problematice vědecké týmové práce, (in: Informační bulletin SVÚ VI/2 „*Tělesná kultura v podmínkách socialistické alternativy VTR*“, Praha 1974, č. 3, str. 36–48).
- Hájek M.: K metodologické problematice slovenské sociologie, (Diskusní poznámky). *Sociológia*, Bratislava, roč. 1, 1970, č. 3, str. 308–315.
- Hájek M., Chloupek J.: K některým metodologickým aspektům sociolingvistiky, *Sborník prací FF UJEP*, G-17, Brno 1973, str. 13–21.
- Chalupný E.: *Sociologie práce*, 4. díl, sv. 3, Melantrich, Praha 1941.
- Nekola J.: *Sociologické aspekty tělovýchovných aktivit v Československu*. (Strojopisná verze sociologické disertace, stran 135. Její schvalovací rigorózní řízení probíhá od září 1976).
- 4 informační bulletiny k SVÚ VI/2 „*Tělesná kultura v podmínkách socialistické alternativy VTR*“ (1972–1974. Vydala pro svou vnitřní potřebu fakulta tělesné výchovy a sportu UK – katedra teorie tělesné kultury).

КАТЕГОРИЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ (ПРЕДМЕТНОЕ РОЛЕ) ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

По вопросам методологии физкультурной проблематики

Быстро возрастающая важность науки во всей нашей практике нуждается, в процессе своего действия, в реализации двух исходных предпосылок: в *диалектическом единстве научной теории и требований практики* и в *систематическом подходе к науке в тесном единстве с всесторонним использованием ее в практике*. Все это относится к физкультуре во всем ее объеме.

Стремление к систематическому подходу к *физкультуре* (ФК) охватывает все шире отдельные дисциплины физической и другой активности движений в богатой ее диф-

ференциации, проявляющейся в бытовой практике: спорт, туризм, гимнастика, автомобилизм, гонки разного вида и др. Такой методический подход требует теоретической обработки, имеющей в виду — согласно современному научному познанию, тренды развития и адекватную интерпретацию и аппликацию в деловой практике исследований.

Автор обращает внимание на значение в социологии гносеологической категории *предметного поля*, ставшей выразителем, в качестве посредника, общественных явлений в области ФК. Одновременно эта категория позволяет установить внутренние связи и связности, существующие в ФК и свойственные ее.

Под термином «предметное поле» автор — согласно с социологической точки зрения — подразумевает возникающую открытую социальную систему. Это дается именно в области ФК и всех ее явлений. Значит, предметное поле охватывает всю физкультуру в целом.

В понятии предметного поля находятся две линии:

- a) основная,
- b) дополнительная.

Каждая из них сама по себе имеет свою частную сферу, область исследования. К *основной линии* относятся следующие факты: основные общие знания, социологические теории и методы исследования, отдельные, так сказать, специальные социологии, значит — и социология физкультуры и социология спорта. *Дополнительная линия* содержит в себе такие факты: институционализация, профессионализация, общественное значение социологии, включая в то и связь социологии с практикой.

Содержание и объем предметного поля закрываются проблематикой специальной терминологии (понятий) и их функционального перевода в другие объектные коммуникативные области социологии (в данном случае: физкультура).

Автор стремится *действительность* категории предметного поля относительно физкультуры объяснить, в соответствие с различительными определениями Я. Неколы, т. е. с точки зрения *деятельности, институции и ценности*. В том проявляется генетическая связь с Эм. Халупным. Последовательная обработка категории предметного поля становится в будущем, по автору, работой коллектива (групповой работой). Специальная точка зрения (физкультура, пражения и другие активности движения) методологически уравнивается индивидуальным подходом авторов и кооперацией других научных дисциплин, в данном случае социологией. Тому не может быть помехой существующие методологические недостатки. *Функциональное употребление* категории предметного поля в области физкультуры, в случае коллективной обработки, увеличивает и подчеркивает значение этой категории не только в физкультуре, но и в качестве составной части культуры социалистического общества и его постоянного прогрессивного развития.

CATÉGORIE DU CHAMP OBJECTIF DANS LE DOMAINE DE LA CULTURE PHYSIQUE

Contribution à sa problématique méthodologique

L'importance de la science qui va en croissant rapidement dans toutes les sections de notre pratique, exige dans sa fonction effective la réalisation de deux conditions préalables: *unité dialectique*, théories scientifiques et nécessité de la pratique. Il en faut encore un *accès de système* non seulement dans la science, mais aussi dans tous les domaines de son application dans la pratique ce qui compte également dans son application propre ainsi que dans ses perspectives prédicatives.

Il en est de même dans le domaine de la culture physique dans toute son étendue. L'essai de l'application de cet accès de système dans la culture physique se montre dans de grandes sections de l'éducation physique et dans les autres activités de la pratique du terrain. Il en résulte une riche gamme de différenciations d'intérêt objectives: sport, tourisme, gymnastique, motorisme, concours de force armée et d'orientation. Un tel accès méthodique exige son élaboration théorique adaptée non seulement à l'état des connaissances scientifiques de nos jours mais aussi aux trends d'évolution de leur interprétation et application appropriées. L'auteur attire l'atten-

tion à l'importance de la catégorie sociolo-gnozéologique *du champ objectif*. Il la prend pour l'intermédiaire entre l'éparpillement empirique et la richesse des phénomènes sociaux appartenant dans le cadre de la culture physique. En même temps cette catégorie facilite l'attachement des relations internes et des cohérences de la culture physique, propre à elle-même et spécifique.

Par le champ objectif — en concordance avec les conceptions sociologiques — l'auteur comprend la formation, en état d'évolution pas fermée, du système social. Il en est de même dans la sphère de la culture physique et de ses phénomènes.

Le champ objectif comprend ainsi le domaine entier de la culture physique et de ses phénomènes, selon la section spécifique de la réalité sociale. Dans la conception du champ objectif il distingue deux lignes: a) fondamentale, b) complémentaire.

Chacune d'elles renferme ses sphères détaillées. Dans le cas de *la ligne fondamentale* il y a des segments suivants: notions radicales, théorie sociologique, recherche sociologique et sociologies des branches individuelles et alors même la sociologie de la culture physique et du sport. Dans le cas de *la ligne complémentaire* il s'agit des segments suivants: institutionnalisation, professionnalisation, importance de la sociologie dans la société et relation de la sociologie en pratique. Avec la problématique de la terminologie professionnelle et de son transfert dans les autres domaines communicatifs de la sociologie (dans le cas donné dans la culture physique), le contenu et l'étendue du champ objectif sont épuisés.

L'auteur essaie illustrer *l'efficacité* de la catégorie du champ objectif dans le domaine de la culture physique en concordance avec Jar. Nekola, avec sa détermination discernante *des activités, des institutions et des valeurs*. Du point de vue génésiaque apparaît ici la relation avec E. Chalupný. L'élaboration systématique de la catégorie du champ objectif est, dans la conception de l'auteur, un travail collectif (de team). Il y en aura des considérations méritoires (professionnelles) (la culture physique, l'éducation physique et d'autres activités de mouvement) compensées d'une façon méthodologique — à part des accès déterminants propres et aussi une coopération effective de l'ensemble entier de disciplines scientifiques; dans le cas donné surtout de la sociologie. Le manque actuel de clarté méthodologique dans les sections partielles de la collaboration de team ne peut pas diminuer ou refuser un accès pareil.

L'exploitation fonctionnelle de la catégorie du champ objectif dans la culture physique en employant la solution de team de la catégorie du champ objectif, souligne et attire l'attention, non seulement dans le domaine de la culture physique elle-même, mais aussi dans son miroitement social plus étendu, comme facteur indivisible de la culture de cette société et de son mouvement progressif.